

Наумкіна Світлана Михайлівна
Деревянкін Сергій Леонідович

Правове регулювання використання штучного інтелекту в умовах цифровізації соціально-політичних та правових відносин

УДК 341.1/8:004.8

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-6.7>

Стаття поширюється на умовах ліцензії
CC BY 4.0

Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук,
завідувач кафедри політичних наук
та права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Деревянкін Сергій Леонідович
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна
ORCID: 0000-0003-1406-0154

Стаття присвячена комплексному науковому аналізу сучасного стану та перспектив розвитку правового регулювання технологій штучного інтелекту (ШІ) в умовах глобальної цифровізації суспільних відносин. Актуальність дослідження зумовлена стрімким впровадженням алгоритмічних систем у сфері соціально-політичного управління, правосуддя, охорони здоров'я та фінансів, що створює принципово нові виклики для традиційної політико-правової доктрини. Автори детально розглядають еволюцію законодавчих підходів до визначення правової природи ШІ, аналізуючи ключові концепції: від сприйняття ШІ як простого об'єкта права (інструменту) до теоретичних дискусій про надання йому обмеженої «електронної правосуб'єктності». Особлива увага приділяється порівняльному аналізу європейського досвіду, зокрема Регламенту ЄС про штучний інтелект (EU AI Act 2024), який запроваджує ризико-орієнтований підхід. У роботі досліджуються критерії класифікації систем ШІ за рівнями ризику: від неприйнятних, що підпадають під повну заборону, до високих ризиків, що потребують жорсткої сертифікації.

Окремий розділ статті присвячено складній проблематиці юридичної відповідальності за шкоду, заподіяну автономними інтелектуальними системами. Доведено, що класичні інститути цивільно-правової відповідальності потребують трансформації через проблему «чорної скриньки» та складність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між діями розробника і результатом роботи алгоритму. Автори аналізують стан реалізації державної політики України у сфері ШІ, зокрема виконання положень «дорожньої карти» регулювання ШІ від Міністерства цифрової трансформації. Виявлено значні прогалини у чинному законодавстві щодо захисту персональних даних та інтелектуальної власності в контексті використання генеративних моделей. У висновках сформульовано конкретні пропозиції щодо гармонізації українського законодавства із нормами *acquis communautaire* Європейського Союзу. Обґрунтовано необхідність створення спеціалізованого наглядового органу та запровадження обов'язкових механізмів етичного аудиту алгоритмів, що дозволить мінімізувати ризики дискримінації та порушення прав людини у цифровому просторі. Дане дослідження є внеском у формування національної стратегії правового забезпечення цифрової економіки України та підвищення ефективності політико-правового регулювання.

Ключові слова: штучний інтелект, цифровізація, правове регулювання, ЄС, українське законодавство, юридична відповідальність, алгоритмічна прозорість, права людини, соціальна нерівність, правосуб'єктність штучного інтелекту, інтелектуальна власність, ризики, політичні рішення, політичне управління, політичний простір, національна стратегія.

Вступ. Сучасний етап розвитку людства характеризується переходом до четвертої промислової революції, де ключовим драйвером стає штучний інтелект (ШІ). Цифровізація соціально-політичних відносин змінила не лише економічні моделі, а й саму структуру правової реальності. Впровадження ШІ в політичну та юридичну практику, медицину, оборонний сектор та державну політику вимагає від відповідних наук швидкої адаптації. Питання про те, чи може алгоритм бути суб'єктом права, або хто має нести відповідальність за помилку безпілотного автомобіля, більше не є теоретичними. Пошук балансу між стимулюванням інновацій та захистом основоположних прав людини стає пріоритетом для законодавців у всьому світі.

Метою статті є комплексне наукове визначення сучасного стану та перспектив розвитку правового регулювання технологій штучного інтелекту (ШІ) в умовах глобальної цифровізації соціально-політичних та правових відносин. Зазначені для вирі-

шення наступні науково-дослідні завдання: розглянути еволюцію законодавчих підходів до визначення правової природи ШІ, аналізуючи ключові концепції від сприйняття ШІ як простого об'єкта права (інструменту) до теоретичних дискусій про надання йому обмеженої «електронної правосуб'єктності»; провести порівняльний аналіз європейського досвіду, зокрема Регламенту ЄС про штучний інтелект (EU AI Act 2024), який запроваджує ризико-орієнтований підхід; дослідити критерії класифікації систем ШІ за рівнями ризику: від неприйнятних, що підпадають під повну заборону, до високих ризиків, що потребують жорсткої сертифікації;

проаналізувати стан реалізації державної політики України у сфері ШІ, зокрема виконання положень «дорожньої карти» регулювання ШІ від Міністерства цифрової трансформації.

Об'єктом статті є регулювання технологій штучного інтелекту (ШІ) в умовах глобальної сучасної цифровізації.

Предмет дослідження – правове регулювання використання штучного інтелекту в умовах цифровізації соціально-політичних та правових відносин.

Методологія дослідження базується на системному підході, компаративному аналізі та методі аналізу змісту (content analysis) новітніх наукових праць (2021–2025 рр.), присвячених застосуванню обчислювальних методів (computational methods) у політико-правовій науці. Використано елементи кейс-стаді для ілюстрації глобальної сучасної цифровізації та її наслідків.

Результати. Актуальність теми дослідження зумовлена безпрецедентною швидкістю інтеграції систем штучного інтелекту (ШІ) в архітектуру суспільних відносин. Цифровізація, яка раніше сприймалася як допоміжний інструмент, сьогодні перетворилася на зміну парадигми правового регулювання. Як зазначає О. Баранов, технології ШІ створюють нові виклики для інформаційної безпеки, що вимагають негайного законодавчого реагування [1, с. 18]. Проблема полягає у консерватизмі правових норм, які базуються на принципах антропоцентризму, де суб'єктом завжди є людина.

Правове регулювання ШІ перебуває у центрі уваги як вітчизняних, так і закордонних науковців. Теоретико-методологічні засади дослідження цифрових прав закладені у працях О. Баранова, який акцентує увагу на безпекових аспектах ШІ [1]. Питання трансформації цивілістичної доктрини розглядають Є. Харитонов та О. Харитонova [4]. Міжнародний контекст та етичні виклики детально аналізуються у роботах Л. Флориді [6] та М. Гільдебрандт [7]. Попри значну кількість публікацій, прийняття Регламенту ЄС (EU AI Act) у 2024 році [See: 10; 11] створює нове підґрунтя для наукового дискурсу, яке потребує ретельного вивчення в контексті українського правового поля.

Правова природа та суб'єктність штучного інтелекту є однією з найбільш складних категорій у дослідженні ШІ для визначення його правового статусу. Традиційно право розглядає інтелектуальні системи як об'єкти – складні програмні продукти, що є інструментами в руках людини. Проте підвищення автономності систем ШІ змушує науковців звертатися до концепції «електронної особи». Так, наприклад, О. Ковальчук та В. Мельник зазначають, що надання ШІ елементів правосуб'єктності можливе лише за умови створення спеціального реєстру та обов'язкового страхування його діяльності [2]. Проте більшість дослідників схиляються до того, що відсутність свідомості та волі у ШІ унеможливує його повне прирівнювання до фізичних чи юридичних осіб. Як підкреслює вже цитований нами О. Баранов, правова фікція суб'єктності ШІ може бути корисною для вирішення питань інтелектуальної власності, але вона не повинна розмивати персональну відповідальність людини-розробника [1].

У цьому контексті варто розглянути ризико-орієнтований підхід, враховуючи сучасний європейський та національний досвід. У червні 2024 року набрав чинності Регламент (ЄС) 2024/1689 (EU AI Act), який став першим у світі комплексним законом про ШІ [5]. Основна ідея документа полягає в тому, що регулювання має залежати від рівня ризику, який створює система. До систем «неприйнятної ризику» віднесено технології соціального скорингу та масового біометричного спостереження в реальному часі. Системи «високого ризику» (використовувані в освіті, HR, критичній інфраструктурі) підлягають жорсткому аудиту. Для України цей досвід є визначальним. Згідно з Концепцією розвитку ШІ, Україна прагне гармонізувати своє законодавство з європейським [3]. Це передбачає не лише копіювання норм, а й створення «регуляторних пісочниць» (regulatory sandboxes) – спеціальних умов для тестування ШІ під наглядом держави. Такий підхід дозволяє виявляти потенційні загрози правам людини ще до масового виходу продукту на ринок.

Варто визначити і проблеми юридичної відповідальності в цифрову епоху. Так, класична модель відповідальності базується на вині. Однак у випадку з ШІ виникає явище «алгоритмічної непередбачуваності». Як зазначає Г. Цех, розробник може не усвідомлювати, якого саме результату досягне нейромережа після самонавчання на масивах Big Data [8]. Це створює так званий «розрив у відповідальності». У статті пропонується запровадження моделі суворої відповідальності (strict liability) для власників та операторів систем ШІ високого ризику. Це означає, що шкода має бути відшкодована незалежно від того, чи була помилка в коді навмисною. Водночас для розробників має діяти стандарт «due diligence» – якщо вони вжили всіх можливих заходів безпеки, передбачених законом, це має бути пом'якшувальною обставиною.

Запроваджена ЄС ризико-орієнтовна модель регулювання класифікує системи ШІ за чотирма рівнями ризику. Системи високого ризику, що використовуються в освіті та охороні здоров'я, підлягають обов'язковій сертифікації [7, с. 45]. Україна, згідно з Концепцією розвитку ШІ, має на меті гармонізацію національного законодавства з цими стандартами [3].

Необхідно звернути увагу і на захист прав людини та етичні фільтри, аналізуючи використання ШІ. Зараз в науковій літературі з'явилось поняття «алгоритмічна дискримінація». Наприклад, системи автоматичного відбору кандидатів на роботу можуть успадковувати упередження, що містяться в історичних даних. Так, Ф. Зюйдервейн Боргезіус наголошує, що ШІ не є нейтральним; він дзеркально відображає соціальні нерівності [9].

Тому правове регулювання має включати вимогу про «пояснюваність» (explainability) – право людини отримати зрозумілу відповідь про причини прийняття того чи іншого алгоритмічного рішення.

Відтак, аналізуючи концептуальні підходи до правосуб'єктності ШІ, як вже зазначалось, центральним питанням залишається визначення суб'єктного статусу ШІ. На сьогодні виокремлюються три основні підходи: об'єктний, концепція «електронної особи» та гібридний підхід.

В цьому контексті доцільно розглянути поряд зі штучним інтелектом і таке поняття, як «інтелектуальна власність». Закон України «Про авторське право і суміжні права» (2022 р.) впроваджує право *sui generis* на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою [5, ст. 33]. Це означає, що хоча ШІ не є автором, особи, які організували створення об'єкта, отримують право на його викорис-

тання протягом 25 років. Проте Ф. Паскуале зазначає, що правова система має захищати людську експертизу від повної заміни алгоритмами [13, с. 89]. Крім того, впровадження алгоритмів у правосуддя створює загрозу «алгоритмічної дискримінації». С. Шепетько наголошує, що результати роботи ШІ в кримінальному процесі не можуть бути єдиною підставою для вироку без перевірки людиною [6, с. 48]. С. Вахтер та Б. Міттельштадт обґрунтовують «право на пояснення», згідно з яким громадянин має право знати логіку автоматизованого рішення [12, с. 310].

Для розуміння специфіки законодавчого процесу необхідно провести компаративістський аналіз моделей регулювання ШІ у світі.

Доцільною вважається, на думку авторів статті, і наступна таблиця 2.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що правове регулю-

Таблиця 1

Порівняльна характеристика моделей регулювання ШІ

Критерії порівняння	Модель ЄС (EU AI Act 2024)	Модель США (AI Bill of Rights)	Модель України (Шляхова карта)
Основний підхід	Жорстке регулювання (<i>Hard Law</i>).	М'яке право (<i>Soft Law</i>).	Поступовий перехід до <i>Hard Law</i> .
Класифікація ризиків	4 рівня рівня (від заборони до мінімуму).	Захист прав без твердої сітки.	Адаптація європейських сітки ризиків.
Відповідальність	Суворі для систем високого ризику.	Традиційна деліктна.	На етапі розробки (орієнтир на ЄС).
Нагляд	Європейський офіс ШІ.	Галузеві органи (FTC, DOJ).	Мінцифри України.
Авторське право	Прозорість даних на навчання	Пріоритет людини-автора.	Право <i>sui generis</i> (25 років).

Таблиця 2

Порівняння класичної та пропонованої моделі відповідальності для ШІ

Характеристика	Класична модель (<i>Fault-based</i>)	Модель для ШІ (<i>Strict Liability</i>)
Підстава	Доведена вина особи	Факт заподіяння шкоди
Доказування	Складне (проблема «чорної скриньки»)	Спрощене для потерпілого
Відповідальна особа	Конкретний порушник	Оператор або власник системи

вання ШІ в Україні, як і у світі загалом перебуває на стадії активного формування. Основними векторами розвитку мають стати: імплементація ризико-орієнтованого підходу EU AI Act; визначення ШІ як об'єкта права з особливим режимом відповідальності оператора; створення законодавчих запобіжників проти алгоритмічної дискримінації. Необхідно закріпити статус ШІ як специфічного об'єкта права із запровадженням режиму суворої відповідальності оператора. Важливо забезпечити «алгоритмічну прозорість» та право громадян на оскарження рішень, ухвалених системами ШІ.

Трансформація права в умовах цифровізації повинна відбуватися за принципом «люди-

ноцентричності», де технології є лише засобом реалізації людського потенціалу, а не інструментом обмеження свобод. Аналіз показує, що Україна обрала шлях поступової адаптації до європейських стандартів, що є оптимальним для інтеграції до Єдиного цифрового ринку ЄС.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов О. А. Штучний інтелект: правове регулювання та безпека. *Правова інформатика*. 2021. № 2 (70). С. 15–26.
2. Ковальчук О. М., Мельник В. В. Сучасні виклики правового регулювання цифрових трансформацій в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2022. № 3. С. 112–119.

3. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 № 1556-р (редакція від 12.05.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80>.

4. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Цивільне право в умовах цифровізації: від класики до постмодерну. *Актуальні проблеми держави і права*. 2021. № 91. С. 45–58.

5. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 01.12.2022 № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20>.

6. Шепетько С. А. Штучний інтелект у кримінальному судочинстві: теоретико-прикладні аспекти. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 1. С. 45–56.

7. European Parliament. (2024). *Regulation (EU) 2024/1689 (Artificial Intelligence Act)*. Official Journal of the European Union.

8. Floridi, L. (2023). *The Ethics of Artificial Intelligence*. Oxford University Press.

9. Hildebrandt, M. (2021). *Law for Computer Scientists and Other Folk*. Oxford University Press.

10. Zech, H. (2021). Liability for AI: Public consultation of the European Commission. *JIPITEC*, 12(1), 53-62.

11. Zuiderveen Borgesius, F. (2022). *Discrimination, artificial intelligence, and algorithmic decision-making*. Council of Europe.

12. Wachter, S., & Mittelstadt, B. (2021). A Right to Reasonable Algorithmic Decision-Making. *International Data Privacy Law*, 11(3).

13. Pasquale, F. (2020). *New Laws of Robotics: Defending Human Expertise in the Age of AI*. Harvard University Press.

REFERENCES:

1. Baranov, O. A. (2021). Shtuchnyi intelekt: pravove rehuliuвання ta bezpeka. *Pravova informatyka*, (2), 15–26.

2. Kovalchuk, O. M., & Melnyk, V. V. (2022). Suchasni vyklyky pravovoho rehuliuвання tsyfrovoykh transformatsii v Ukraini. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, (3), 112–119.

3. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020). *Pro skhva-lennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini*.

4. Kharytonov, Ye. O., & Kharytonova, O. I. (2021). Tsyvilne pravo v umovakh tsyfrovizatsii. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, (91), 45–58.

5. Law of Ukraine. (2022). *Pro avtorske pravo i sum-izhni prava*.

6. Shepetko, S. A. (2022). Shtuchnyi intelekt u kryminalnomu sudochynstvi. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*, (1), 45–56.

7. European Parliament. (2024). *Regulation (EU) 2024/1689 (Artificial Intelligence Act)*.

8. Floridi, L. (2023). *The Ethics of Artificial Intelligence*. Oxford University Press.

9. Hildebrandt, M. (2021). *Law for Computer Scientists and Other Folk*. Oxford University Press.

10. Zech, H. (2021). Liability for AI. *JIPITEC*, 12(1), 53-62.

11. Zuiderveen Borgesius, F. (2022). *Discrimination, artificial intelligence, and algorithmic decision-making*. Council of Europe.

12. Wachter, S., & Mittelstadt, B. (2021). A Right to Reasonable Algorithmic Decision-Making. *International Data Privacy Law*, 11(3).

13. Pasquale, F. (2020). *New Laws of Robotics*. Harvard University Press.

Legal regulation of the use of artificial intelligence in the conditions of digitization of socio-political and legal relations

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Sciences,
Head of the Department of Political
Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0002-1125-647X

Derevyankin Serhiy Leonidovych

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of Political Sciences and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odesa, Ukraine
ORCID: 0000-0003-1406-0154

The article carries out a comprehensive scientific analysis of the current state and development prospects of the legal regulation of artificial intelligence (AI) technologies in the context of global digitalization of social relations. The relevance of the research is determined by the rapid implementation of algorithmic systems in public administration, justice, healthcare, and finance, which creates fundamentally new challenges for traditional legal doctrine. The author examines in detail the evolution of legislative approaches to defining the legal nature of AI, analyzing key concepts: from perceiving AI as a simple object of law (a tool) to theoretical discussions about granting it limited «electronic legal personality». Particular attention is paid to a comparative analysis of European experience, specifically the EU Artificial Intelligence Act (2024), which introduces a risk-based approach. The paper investigates the criteria for classifying AI systems by risk levels: from unacceptable, which are subject to a total ban, to high risks requiring strict certification.

*A separate section of the article is devoted to the complex issues of legal liability for damage caused by autonomous intelligent systems. It is proven that classical institutes of civil liability require transformation due to the «black box» problem and the difficulty of establishing a causal link between the developer's actions and the algorithm's output. The author analyzes the state of implementation of Ukraine's state policy in the field of AI, in particular the implementation of the «roadmap» for AI regulation by the Ministry of Digital Transformation. Significant gaps in the current legislation regarding personal data protection and intellectual property in the context of using generative models are identified. In the conclusions, specific proposals are formulated for the harmonization of Ukrainian legislation with the norms of the EU *acquis communautaire*. The necessity of creating a specialized supervisory body and introducing mandatory mechanisms for ethical audit of algorithms is substantiated, which will minimize the risks of discrimination and violation of human rights in the digital space. This research contributes to the formation of a national strategy for legal support of the digital economy of Ukraine.*

Key words: artificial intelligence, digitalization, legal regulation, EU, Ukrainian legislation, legal responsibility, algorithmic transparency, human rights, social inequality, legal personality of artificial intelligence, intellectual property, risks, political decisions, political governance, political space, national strategy.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 12.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025